

IZ POVIJESTI KAZNENOG PRAVA

PRAZNA STR.

Dr. sc. Željko Radić*

ZATVOR U SREDNJOVJEKOVNOM TROGIRSKOM PRAVU

Prilog se bavi kompleksnom ulogom zatvora u srednjovjekovnom trogirskom pravu. Uz Statut grada Trogira (1322) s kasnijim nadopunama, raščlambom je obuhvaćena i raspoloživa diplomatska i narativna građa u kojoj se barem u grubim potezima odražava prevladavajuća pravna praksa. Autor ističe trostruku funkciju zatvora, a ističe i to da je u trogirskom pravu, kao i u drugim komparabilnim pravnim sustavima, relativno najslabije razrađena njegova kaznena funkcija. Takvu tvrdnju argumentira s jedne strane relativno kasnim uvrštavanjem zatvora na popis kazni, a s druge njegovom vrlo ograničenom primjenom. Češća je uporaba zatvora u kaznenom postupku, bilo radi osiguranja okrivljenikove nazočnosti pred sudom (istražni zatvor, pritvor), bilo radi čuvanja osuđenika do izvršenja osude (izvršni zatvor). Integralan prikaz instituta zatvora iziskivao je i osvrt na njegovu primjenu u ovršnom postupku protiv insolventnih dužnika.

UVOD

1. Usprkos tome što je zatvorska kazna danas tipična i univerzalno prihvaćena ustanova, kao redovita i samostalna kaznena sankcija potpuno je priznata tek s uspostavom moderne novovjekovne države.¹ Prethodne su epohe kaznenu represiju radije usmjeravale na fizički integritet ili imovinu prijestupnika. Smrtna kazna, tjelesne ili imovinske kazne, naime, bolje su od lišenja slobode odgovarale predodžbi kazne kao neposredne i trenutačne zadovoljštine za počinjenu povredu prava.² Međutim, to ipak ne znači da je mjera ograničavanja odnosno lišenja slobode prije bila nepoznata, pa i u svojoj kaznenoj funkciji. Naprotiv, lišenje slobode zastupljeno je u pravno uređenim zajednicama još od najstarijih vremena. No, dok se u novije doba u prvi plan stavlja penalna zadaća zatvora, prethodna su razdoblja naglašavala neke druge ciljeve te mjere. Tako se u antici i u srednjem vijeku zatvoru pridavao eminentno preventivni ili procesni značaj.³

* Dr. sc. Željko Radić, viši asistent Pravnog fakulteta u Splitu

¹ Cassinelli, 39; Sarti, 67; Novelli, 865.

² Sarti, 71; Novelli, 864; Jaramaz (1996), 194.

³ Novelli, 864.

Njegovim glavnim funkcijama smatralo se osiguranje prisutnosti okrivljenika pred sudom tijekom suđenja te čuvanje osuđenika – poglavito osuđenoga na neku kapitalnu kaznu (smrt, ropstvo) – do trenutka izvršenja.⁴ Međutim, izrazita prevaga gledišta o preventivno-procesnoj namjeni zatvora nije ni u grčkom,⁵ ni rimskom,⁶ a pogotovo ne u srednjovjekovnom pravu nužno isključivala njegovu penalnu dimenziju. Već je u ranom srednjovjekovlju bilo moguće naići na, istina izolirane, primjere primjene zatvora kao sredstva kaznene represije: u Liutprandovu langobardskom zakonodavstvu pojavljuje se kao sporedna kazna za onoga tko bi prvi put počinio manju krađu (do iznosa od 20 solida),⁷ dok kod Franaka predstavlja supstitut za smrtnu kaznu.⁸ U kasnijem razvoju zatvorska se kazna naročito udomaćila u kaznenoj praksi kanonskog prava,⁹ a potom

⁴ To se može potkrijepiti s nekoliko relevantnih primjera, bez pretenzija na potpunost. Tako je u starom atenskom pravu tzv. sud jedanaestorice mogao naložiti zatvaranje okrivljenika za vrijeme postupka, kao i osuđenika na smrt ili ropstvo do smaknuća odnosno prodaje. Smrtna se kazna po pravilu egzekvirala neposredno nakon izricanja osude. No, nije se smjela izvršavati tijekom redovitog godišnjeg putovanja svete lađe na otok Delos. Iz tog je razloga, primjerice, i Sokrat čekao egzekuciju u zatvoru. Zatvor se mogao odrediti i svakom osuđeniku na neki novčani iznos, a trajao je u načelu sve do potpune isplate. Treba dodati i to da je tzv. vijeće pet stotina (*Boule*), u okviru svojih sudbenih kompetencija, bilo ovlašteno odrediti zatvor osobi odgovornoj za nepodmirenje fiskalnih dugovanja državi. Podrobnije Macdowell, 254-256.

Sličan je tretman zatvor uživao i u rimskom zakonodavstvu odnosno pravnoj misli. Romanistička literatura ističe trostruku namjenu zatvora (*carcer*). On je najranije, u republikanskom razdoblju, služio kao sredstvo prisile (*coërcitio*) koje su magistrati *cum imperio* mogli upotrijebiti protiv nepokornih i buntovnih elemenata, potom kao preventivna mjera za osiguravanje nazočnosti okrivljenika u postupku (preventivni istražni zatvor, *custodia reorum*) i, konačno, za čuvanje osuđenika na smrt do provođenja smaknuća (izvršni zatvor). Usp. Sarti, 68-69; *Dizionario*, 84-85 i 101-102; Gioffredi, 14-15 i 44-50, te naročito Jaramaz-Reskušić (2003), *passim*.

Rimsko shvaćanje po kojemu zatvor ima funkciju čuvanja (*carcer-custodia*), a ne kazne (*carcer-poena*), oživljeno je u srednjovjekovnoj doktrini civilnoga prava koja je ustrajno i žilavo radila na njegovu promicanju. Slijepo odani tradiciji (Justinijanova) rimskog prava, glosatori, a potom i komentatori, opetovano su naglašavali kako svrha zatvora nije niti može biti u kažnjavanju, nego samo u čuvanju. Usp. Sarti, 75 i dalje.

⁵ Makar nedostaju konkretni podaci, iz općih izjava grčkih pisaca proizlazi da su i same stranke mogle predložiti da se osuđenik za kaznu stavi u zatvor. Usp. Macdowell, 256.

⁶ Ne samo da je u rimskom pravu izvršni zatvor faktički mogao konvertirati u kaznenu zatvor odgađanjem izvršenja smrtno osude na neodređeno vrijeme nego u vrelima postoje i indiciji o mogućoj, iako vrlo ograničenoj, primjeni zatvora kao kazne *per se*. Usp. Jaramaz (2003), 398-402; Sarti, 81-82.

⁷ Azzara-Gasparri, 167-169.

⁸ Margetić, 193.

⁹ Kanonsko je pravo zauzelo stajalište po kojemu se zatvorska kazna mogla izreći pripadnicima svećeničkog staleža za bilo koji zločin, kao i svjetovnjacima za one zločine za koje su *ratione materiae* mjerodavni bili crkveni sudovi. (Usp. Sarti, 72.) Kanonska je koncepcija imala moralno ishodište; zatvor je, naime, zamišljen kao sredstvo pokajanja i ispaštanja grijeha. No, istodobno je već od početka predstavljao i kaznu u pravom smislu riječi, koja se odmjerava u

se infiltrirala i u sudsku praksu, odnosno statutarno pravo srednjovjekovnih gradova.¹⁰ Sigurno je da su se gradovi u tome, kao i u drugim prilikama u kojima im je povijest dodijelila ulogu pokretača ili nositelja novih tendencija, rukovodili prvo praktičnim i političkim, a tek potom logičkim ili pravničkim razlozima. Suočeni s potrebom zaštite društvenog reda i mira, tih temeljnih ali i fragilnih vrednota komunalnog života, kreatori gradskog prava posegnuli su i za zatvorom kao prikladnim sredstvom izolacije i onemogućavanja narušitelja javnog poretka.¹¹ Prema mišljenju jednoga kompetentnog pravno-povijesnog pisca, upravo je u prevenciji devijantnih ponašanja sadržana osnovna funkcija i smisao zatvora u pravnim sustavima srednjovjekovnih gradova.¹² Tijekom XIV. stoljeća zatvoru je uglavnom priznata kaznena dimenzija, no sve do konca srednjeg vijeka na popisu kazni pripadala mu je sporedna uloga. Vladalo je uvjerenje da se za primjenom zatvorske kazne može posegnuti samo supsidijarno, ako osobna svojstva osuđenika ili njegova neimaština onemogućuju izvršenje neke druge, glavne kazne.¹³ Ostale, u praksi mnogo prisutnije funkcije zatvora - olakšavanje utvrđivanja odgovornosti počinitelja kaznenog djela, čuvanje osuđenika na neku drugu kaznu do njezina izvršenja ili zadržavanje u slučaju neisplate duga ili novčane kazne – nisu se dovodile u pitanje. Sve su one na odgovarajući način bile zastupljene i u pravu grada Trogira.

ZATVOR U TROGIRSKOM PRAVU

2. Iz razmjerno malobrojnih odredaba trogirskog statutarne prava koje uzimaju u obzir ustanovu zatvora (*carcer*, a kadšto i pluralno *carceres*) razabire se njegova trostruka namjena. Razlikuju se kazneni, procesno-preventivni i dugovni zatvor.

razmjeru s težinom počinjenog zločina. (Schiappoli, 624-625.) S obzirom na navedeno, ne čudi što je i na diskurzivnoj razini kanonistika među prvima prepoznala penalni kapacitet zatvora. Tako već kod T. Akvinskoga nailazimo na misao o trostrukoj svrhovitosti zatvora: *Et hoc liceat solum iudici qui potest detinere causa puniendi vel custodiendi vel alicuius mali vitandi* (cit. prema: Sarti, 87).

¹⁰ Sarti, 74 i dalje; Jaramaz (1996), 196-198 i ondje nav. lit.

¹¹ Usp. Sarti, 71, 72, 84, 91, 94.

¹² T. Gatti, *L'imputabilità, i movimenti del reato e la prevenzione criminale negli statuti italiano del sec. XII-XVI.*, nav. prema: Sarti, 84.

¹³ Usp. Sarti, 86, i ondje nav. lit.

a) Kazneni zatvor

3. Strohalova napomena, iznesena u popratnom rječniku uz njegovo izdanje Trogirskog statuta,¹⁴ kako zatvor kao kazna u Statutu nije ni spomenut, točna je samo u pogledu osnovnog statutarnog teksta redigiranog 1322. godine. Tzv. reformacije, kako u tehničkom smislu nazivamo odredbe naknadno uvrštene u kodeks statutarnih pravila, dvaput spominju tu vrstu kazne. Prvi put u jednoj odredbi iz 1366. godine kojom je za pučanina (*popularis*), ako bi se ogriješio o zabranu udruživanja u neku ilegalnu bratovštinu ili kakvu drugu protuzakonitu udruhu, propisana novčana kazna od stotinu libara te lišenje slobode u dvogodišnjem trajanju (*per duos annos stare debeat in carceribus communis*).¹⁵ Već je na prvi pogled razvidno kako zatvorska kazna nije propisana kao općenita, isključiva, pa ni glavna kazna za opisano kazneno djelo. Njezina je primjena ograničena na pučane koji čine samo jedan, makar i brojniji dio gradske populacije. Za pripadnike plemstva (*nobiles*) to je djelo sankcionirano dvostruko višom globom, kumulativno s gubitkom plemićkih povlastica, u prvom redu prava na obnašanje vijećničke službe. No, i za pučane je zatvor bio tek sporedna kazna koja se izricala uz navedenu globu.

Druga odredba koja je izravno uzela u obzir zatvorsku kaznu usvojena je 1400. godine, a propisuje oštrije kaznene mjere za protupravna djela oštećenja, krivotvorenja ili stavljanja krivotvorenog novca u promet na području trogirske općine. Zatvorska je kazna statuirana samo za zadnji među navedenim slučajevima, a mogućnost njezine primjene tu je još uža nego u prethodno prikazanom primjeru. Naime, za kazneno djelo puštanja u optjecaj krivotvorenog novca stranog podrijetla, počinjeno svjesno i zlonamjerno (*scienter et dolose*), zapriječena je primarno tjelesna kazna amputacije desne ruke. Statut, međutim, predviđa obvezatno izricanje neke blaže kazne ako nominalna vrijednost lažnog novca ne prelazi dvadeset libara. Gradski knez, kao nositelj kaznene jurisdikcije, mogao je pritom izabrati između novčane kazne, zatvaranja počinitelja (*in morando in carceribus*) ili pak batinanja, uzimajući u obzir osobna svojstva počinitelja i količinu upotrijebljenog lažnoga novca.¹⁶

Trogirski statutarni propisi, kako je već istaknuto, u drugim slučajevima ne predviđaju zatvorsku kaznu,¹⁷ primjena koje je ostala više ili manje ograničena i u drugim dalmatinskim pravnim sustavima.¹⁸

¹⁴ Trogirski statut (1915), str. 314.

¹⁵ Trogirski statut., Ref. knj. I, gl. 50.

¹⁶ Isto, Ref. I, 71 c.

¹⁷ Treba reći da ne poznaju ni mogućnost konverzije nepodmirene novčane kazne u kaznu zatvora u proporcionalnom trajanju, kao što je predviđeno npr. u Šibeniku (knj. VI, gl. LXXXV). Usp. i Jaramaz (1996), 199 i dalje.

¹⁸ Rečena je kazna rjeđe propisana kao glavna (npr. u Dubrovačkom, knj. VI, gl. XXXIII; Splitskom, knj. II, gl. LV; Šibenskom, knj. VI, gl. XXX, ili Hvarskom statutu, knj. V, gl. XLVII),

4. Uvid o relativno kasnom uvođenju te o nadasve sporadičnom značaju zatvorske kazne u trogirskom kaznenom sustavu ne opovrgava ni raspoloživa arhivska građa u kojoj se u grubim crtama ogleda trogirski pravni život druge polovice XIII. i ranoga XIV. stoljeća. U njoj se, doduše, mogu sresti i primjeri praktične primjene zatvora, ali isključivo kao kazneno-postupovnog instrumenta, o čemu će biti riječi malo dalje. Na taj način i arhivski materijal, makar i svojom znakovitom šutnjom, upućuje na kasniji nastanak kaznenog zatvora u Trogiru.

5. Za našu je temu relevantno i temeljno trogirsko narativno vrelo Lucićeva *Povijesna svjedočanstva (Memorie istoriche)*. Ondje je zatvor u smislu kazne spomenut više puta, ali tek u kontekstu mletačkog osvajanja grada 1420. godine. U proglasu kojim se neposredno po zauzimanju grada (22. lipnja) obratio trogirskoj javnosti, vrhovni zapovjednik mletačke vojske generalni kapetan Petar Loredano objavio je zabranu pružanja utočišta izbjeglim oponentima nove vlasti, bili oni domaći građani (*cives*), stanovnici Trogira (*habitatores*) ili stranci (*foreses*), pod prijetnjom novčane kazne od stotinu libara, kumulativno s jednomjesečnim zatvorom. Globa u istom iznosu, kumulativno sa zatvorom, u tripuduljem trajanju propisana je za svakoga tko bi se drznuo udomiti nekoga od ljudi bivšega namjesnika ugarskog kralja.¹⁹ U svom proglasu pak, objavljenom koncem lipnja, novopostavljeni gradski knez prijeti kaznom zatvora u trajanju od tri mjeseca ili novčanom kaznom svakomu kod koga bi se našle neprijavljene stvari već spomenutog kraljevskog namjesnika.²⁰ Lucić se osvrnuo i na proglas kapetana Loredana s početka mjeseca srpnja o progonu suradnikâ donedavnog kraljevskog namjesnika s područja gradova Splita, Trogira i Šibenika, pod prijetnjom kazne sakaćenja (rezanje nosa), uz tromjesečni zatvor u mjestu u kojem budu zatečeni, ako bi se drznuli doći na područje kojega od spomenutih gradova.²¹ U svim je tim primjerima nedvojbeno riječ o zatvoru kao kazni *ad hoc*, usto ustanovljenoj po sili mletačke okupacijske vlasti, a ne autonomne trogirске komune. S obzirom na to da je u srednjovjekovnoj Veneciji zatvorska kazna imala mnogo veće značenje nego na drugim pravnim područjima,²² raz-

a mnogo češće kao supsidijarna (npr. u Dubrovačkom, knj. VI; gl. III; Splitskom, knj. II, gl. LXIII. i CXXII; Šibenskom, knj. VI, gl. XXII. i XXIV. te Ref. gl. CXLIII; Zadarskom, knj. V, gl. I; Bračkom, knj. I, gl. XIV. ili Hvarskom statutu, knj. II, gl. XX; knj. III, gl. XXVII. i XLI). Uz citirana statutarna mjesta usp. i sljedeća djela: Mitić, 171-172; Cvitanić (1998), 274; Jaramaz (1996), 198-205; Kasandrić, 71; Beuc, 675-678, te Radić (1993), str. 38-51, osobito 48 i 49.

¹⁹ Lucić, II, 914.

²⁰ Isto, 925.

²¹ Isto, 925, 926.

²² Već je tada Venecija s pravom, kao što potvrđuju suvremena istraživanja, uživala glas predvodnika u primjeni zatvorske kazne. Štoviše, mletačko je zakonodavstvo prije od drugih

mjerno često posezanje predstavnika mletačke vlasti za njom nije iznenađenje. Kaznena je represija u prijelomnim zbivanjima 1420. godine uvelike korištena kao čimbenik učvršćenja nove vlasti. U tom je kontekstu gradski knez dao proglasiti i neke nove inkriminacije te oštrije kazne za druge, već postojeće. Njihov iscrpan prikaz svakako prelazi okvire našeg predmeta, no vrijedi spomenuti barem zabranu nošenja oružja po gradu za koju je, uz globu od 25 libara, propisana i kazna jednodnevnog boravka u zatvoru ili stajanja u kladamama.²³ Vrlo je vjerojatno da su se u zatvor mogli baciti i gласnici koji su u grad donosili poruke političkih izbjeglica ako bi propustili s njihovim sadržajem najprije upoznati samoga gradskog kneza. Iako je to djelo primarno sankcionirano novčanom kaznom od pedeset libara, knezu je bilo dodijeljeno izričito ovlaštenje da navedeni iznos po vlastitoj rasudbi povećava ili da primijeni druge kazne uperene protiv osobe, imovine ili tijela takvih prijestupnika.²⁴

b) Zatvor kao sredstvo kazneno-postupovne prisile

6. Trogirsko je pravo kudikamo češće rabilo zatvor u cilju prevencije i postupovne prisile - bilo radi osiguranja prisutnosti počinitelja u kaznenom postupku, bilo radi izvršenja buduće presude - premda je i taj aspekt zatvora u Statutu oskudno elaboriran.²⁵ Primjenu zatvora kao procesne mjere Statut eksplicitno nalaže samo u slučaju tjelesnog ranjavanja, popraćenog prolijevanjem krvi, ne računajući krvarenje iz nosa ili ustiju. Trogirski je knez morao - kao što pokazuje smisao dotične odredbe, a ne mogao, kao što proizlazi iz njezina gramatičkog tumačenja - dati uhititi (*capere*) osobe osumnjičene za takvo kazneno djelo i zadržati ih (*retinere*) sve dok se ne bi osvjedočio da pretrpljene rane nisu opasne za oštećenikov život. Pri tome nije bio ovlašten upuštati se sam u procjenu stupnja težine ozljeda, već je o tome morao zatražiti stručno mišljenje liječnika. No, ako u gradu ne bi bilo raspoloživog liječnika, mogao se (knez) osloniti na većinsko mišljenje sudaca kurije.²⁶

Iako Statut ne sadržava uputu o tome kako treba postupiti ako bi tjelesne povrede, koje su dovele do okrivljenikova uhićenja, bile okarakterizirane kao

počelo iskazivati i žarki interes za položaj zatvorenika te je najustrajnije radilo na njegovu uređenju. Za podrobnije obavijesti o svemu tome usp. Jaramaz (1996), 196-197, i ondje nav. lit.; V. Lazzarini, str. 89-101, i ondje nav. lit.

²³ Lucić, 933.

²⁴ Isto, 933.

²⁵ Nerazmjernost između praktične važnosti zatvora kao instrumenta postupovne prisile i stupnja njegove formalne normativne elaboracije svojstvena je i svim drugim našim statutarnim pravima. Usp. Jaramaz (1996), 198-202.

²⁶ Trogirski statut, II, 3.

životno opasne, *a contrariis* proizlazi da se u tom slučaju zatvor produljivao do daljnjega, što znači do donošenja, a možda i do izvršenja eventualne osude.²⁷ Razložno je pretpostaviti da sve to *a fortiori* vrijedi za i slučaj da je smrtna posljedica naknadno već nastupila, a pogotovo za ubojstvo *stricto sensu*.

Otpuštanje iz istražnog zatvora okrivljenika za kazneno djelo tjelesne povrede uvjetovano je, kako je već istaknuto, procjenom da rane nanесene оštećeniku nisu smrtonosne. Taj nužni uvjet, međutim, nije i dovoljan, budući da Statut dodaje i to da se osobe optužene za to kazneno djelo smiju do daljnjega pustiti na slobodu tek pošto polože prikladnu jamčevinu odnosno zalog (*bonam plexarium vel pignus*).²⁸ Takva formulacija navodi na zaključak da je i neispunjenje toga dodatnog uvjeta bilo legitimан razlog produljenja istražnog zatvora. To se može i poopćiti, jer Statut na istom mjestu i generalno nalaže knezu da od svakog optuženika, koji bi pristupio sudu radi očitovanja o optužbi, primi odgovarajuću jamčevinu ili zalog prije nego što ga otpusti iz svog ureda u komunalnoj palači. S obzirom na sve izneseno, nameće se zaključak da je trogirski knez bio ovlašten lišiti slobode svakog optuženika, neovisno o tome za koje se kazneno djelo teretio, koji ne bi uzmogao ili ne bi htio dati adekvatnu jamčevinu kao zalog svoga budućega procesnog posluha.²⁹

S razglabanjem o preventivnom istražnom zatvoru može se povezati i pitanje sudske torture.³⁰ Uhićenje, odnosno lišenje slobode okrivljenika nužna je pretpostavka njegova stavljanja na muke radi iznuđivanja priznanja kojemu tortura u krajnjoj liniji stremi. Zato nije neosnovana predmnjeva da je u poglavlju Trogirskog statuta o podvrgavanju okrivljenika mukama implicirano i pitanje preventivnog istražnog zatvora. Statut dopušta gradskom knezu da torturi podvrgne samo okrivljenike za nekoliko najtežih, limitativno navedenih kaznenih djela: ubojstvo, tjelesno ranjavanje prouzročeno nekim oružjem i popraćeno prolijevanjem krvi, krađa, razbojstvo i, konačno, seksualno nasilje nad ženama.³¹

²⁷ Splitski statut, primjerice, za slućajeve u kojima je istražni zatvor obvezatan (v. bilj. 29), predviđa mogućnost otpuštanja okrivljenika ćim budu pronađeni prikladni svjedoci odnosno kaznenog djela.

²⁸ Trogirski statut, II, 3.

²⁹ Institut istražnog zatvora obrađen je na dalmatinskom pravnom području još samo u Splitskom (IV, gl. V) te Braćkom (III, gl. XXVII. i XXVIII) i Hvarskom statutu (III, gl. XXX. i XXXII). Njihova rješenja imaju dosta sličnosti s opisanim trogirskim rješenjem. Po Splitskom statutu istražni je zatvor obvezatan za poćinitelje svih kaznenih djela za koja je predviđena smrtna ili neka druga tjelesna kazna, a po drugim dvama statutima jedino u slućaju ubojstva. Mogućnost određivanja istražnog zatvora u Braćkom i Hvarskom statutu fakultativna je u postupku utvrđivanja odgovornosti za nanošenje vidljivih tjelesnih ozljeda. Za ostale slućajeve istražni se zatvor u svim tim statutima predviđa samo supsidijarno, naime ako okrivljenik ne bi dao prikladne jamce.

³⁰ Usp. Sarti, 88.

³¹ Trogirski statut, II, 108.

Već je iznesena pretpostavka da je kod dvaju prvonavedenih kaznenih djela preventivno zatvaranje okrivljenika u interesu istrage bilo obvezatno, a nije isključena ni mogućnost da to vrijedi i za ostale nabrojene slučajeve. Barem s obzirom na kazneno djelo krađe, potvrđuju nam to i opet malobrojna raspoloživa diplomatska vrela.

7. Ušćuvani zapisci iz prakse trogirskih općinskih institucija (bilježništva, komunalne kancelarije i sudbene kurije) koji, kako je već istaknuto, potječu većinom iz druge polovice XIII. i samoga početka XIV. stoljeća,³² sadržavaju doduše malobrojne, ali ipak znakovite obavijesti o našem predmetu.

Upada u oči činjenica da se kao povod lišenju slobode u većini registriranih slučajeva javlja zločin krađe. Tako se u jednom slučaju iz 1271. godine izvjesni Odolla (?), kao jedan od petorice jamaca nekoga Radoya, zatvorenog zbog krađe tuđeg magarca (*qui Radoy detinebatur in carcere comunis occasione cuiusdam furti ... de uno saumerio*), uplatio svotu od pet libara, kao dio od ukupno pedeset libara, na koliko je rečeni Radoy bio osuđen po odluci gradskih konzula (*condempnatus fuit per consules Tragurienses dictus Radoy in L libras uenetorum paruulorum. De qua condempnatione dictus Odolla ut fideiussor dicti Radoy, soluit comuni Traguriensi V librorum*).³³ Okolnost da je kazna točno određena ne mora nužno značiti da je tu bila riječ o izvršnom zatvoru, svrha kojega je čuvanje osuđenika do izvršenja kazne, u konkretnom slučaju plaćanja iznosa kondemnacije. Prikazana je isprava ispostavljena naknadno u vezi s jamčevim regresnim zahtjevom, tako da se iz njezina sadržaja ne vidi u kojoj je procesnoj fazi jamstvo ustanovljeno. Pa ipak, jedva da možemo pretpostaviti da je posrijedi izvršni zatvor, jer bi u tom slučaju jamci bili nepotrebni. Uvjerljivija je pretpostavka da je do osnivanja jamstva došlo nakon podizanja optužbe, odnosno još određenije da je upravo na osnovi ponuđenog jamstva optuženik bio otpušten iz istražnog zatvora. Dakako, nakon što se iznos osude nije mogao utjerati od samoga počinitelja, naplaćen je od njegovih jamaca. Da je takva raščlamba opravdana, pokazuje nam sljedeći slučaj u kojem je stanovita Draguš, kao jamac svoga sina, stavljenog u općinski zatvor zbog krađe žita iz općinske mlinice (*qui detinebatur in carcere comunis pro uno sacco farinae, quod furtiue acceperat ... de molendino comunis*), ishodila njegovo puštanje, obećavši da će podmiriti eventualnu kaznu i pokoriti se svim naložima koje joj kurija u tom smislu bude nametnula (*recipiens dictum suum filium in se de carcere comunis... principaliter promixit ... soluere pro predicto filio suo*

³² Prepisao ih je i uredio te prva tri sveska i publicirao Barada, I-III, 1948-1951, dok je četvrti svezak izdao M. Berket, Split, 1988.

³³ Barada, I, str. 165 (dok. 67).

condempnationem et bannum communis et obædire mandata curiæ in omni eo quod sibi curia precipere uoluerit).³⁴

S lišenjem slobode u povodu krađe žita, ovaj put iz gradske žitnice (*qui detinebatur in carcere comunis pro grano quod furtiue acceperat de agratico comunis*), susrećemo se u još jednom slučaju,³⁵ dok je jedanput kao razlog za određivanje zatvora navedena krađa neke stoke.³⁶

Čini se da je praksa predstatutarnog razdoblja poznavala i ustanovu privatnog zatvora po dopuštenju sudbene kurije. Takav zaključak proizlazi iz sadržaja isprave u kojoj se stanoviti Radoy Beliçe, suočen s optužbom zatočenja i nasilničkog ponašanja prema sinu nekog Cerepalle, branio tvrdnjom da je rečenoga držao u kladama u vlastitom zatvoru na temelju ovlaštenja koje mu je dodijelila sudbena kurija, a u povodu neke krađe koju je uhićenik počinio na njegovu štetu (*tenet dictum ... in carcere in ceppo in domo sua, quia curia eum sibi dedit pro furto quod sibi fecerat*).³⁷ Tuženi je, štoviše, isticao kako nije prekoračio povjerene mu ovlasti ni tada kad je uhićenika na silu spriječio u pokušaju bijega, posluživši se pritom i lancima kojima ga je privezao. Sud je donio oslobađajuću presudu, što najbolje potvrđuje kako je postupak optuženoga ocijenjen legitimnim.

Izvan kruga iznesenih primjera trogirski arhivski spisi praktično i ne spominju zatvor kao kazneno-postupovnu uredbu. Međutim, da je kojim slučajem raspoloživa dokumentacija manje fragmentarna, moglo bi se s pravom i za taj predmet očekivati izdašnije podatke. U tom slučaju krađa zacijelo ne bi u praksi figurirala kao isključivi povod za određivanje zatvora. Pa ipak, okolnost da u svim dostupnim primjerima, makar koliko oni bili škrti, zatvor redovito stoji upravo u vezi s tim kaznenim djelom, nije bez značenja. U najmanju ruku, ona upućuje na to da je krađa zauzimala istaknuto mjesto među kaznenim djelima koja su opravdavala, pa i iziskivala preventivno zatvaranje okrivljenoga.

Zanimljivo je i Lucićevo spominjanje zatvora u vezi s krađom veće sume novca (550 florena) iz sakristije crkve sv. Marije u Cetini (1449). Rečeni je novac pripadao bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću koji ga je ondje dao pohraniti kako bi bio na raspolaganju banu Petru (!) zaduženom za obavljanje nekih kraljevih poslova. Prema tome, taj slučaj nije ni spadao pod trogirsku podsudnost, iako je posredno ipak imao veze s Trogirom, i to ne samo po tome što je opunomoćeni kraljev zastupnik i istražitelj bio jedan trogirski građanin. Zvao se Jakov Testa, a bila mu je dodijeljena ovlast slobodnog traganja za kradljivcima po svim gradovima i zemljama te njihova uhićenja kako bi se

³⁴ Isto, III, 68 (28).

³⁵ Isto, III, 89 (57).

³⁶ Isto, III, 40 (58).

³⁷ Isto, III, 58 (19).

protiv njih mogao povesti odgovarajući postupak. Budući da su primorski gradovi u to vrijeme bili pod mletačkim vrhovništvom, kralj je bio prisiljen zamoliti dužda Franju Foscarija i upravitelje podređenih gradova da na području svoje vlasti dopuste tu istragu odnosno da po mogućnosti tražene osobe i sami dadu uhititi ako ih pronađu na svom području.³⁸ Nema nikakve sumnje da se i ovdje misli na preventivni istražni zatvoru koji bi tek trebao omogućiti vođenje postupka protiv okrivljenih osoba i utvrđivanje njihove kaznene odgovornosti.

Iako prava svrha zatvora nije u svakom slučaju transparentna,³⁹ ipak je nedvojbeno da se u Trogiru u vrijeme na koje se odnose spomenute isprave zatvoru još uvijek pripisivala isključivo procesualna, a ne penalna funkcija. Iz svega iznesenoga proizlazi da je od dviju inačica zatvora kao instrumenta kazneno-postupovne prisile istražni zatvor mnogo bolje osvijetljen, što nipošto ne znači da je izvršni zatvor bio bez praktičnog značenja. Jamstvo je upravo i služilo mogućem otpuštanju optuženika iz preventivnog zatvora, dok je uskrata jamstva ili kakve druge podobne garancije (npr. zaloga) bila razlogom produženog trajanja preventivnog zatvora.

Zanimljivo je Lucićevo spominjanje primjene zatvora u Trogiru i u jednoj ranijoj prilici (1287), gdje je poslužio kao medij pacifikacije nekih buntovnika.⁴⁰ Posrijedi je bio privatni sukob dviju obitelji koji je ozbiljno zaprijetio mirnom suživotu. Okončan je intervencijom komunalne vlasti koja je glavne pripadnike jedne strane stavila u zatvor, dočim su njihovi protivnici uspjeli pobjeći. Dugotrajnost zatvora, koji se produžio barem do kolovoza 1289. godine, ne govori u prilog zaključku da je posrijedi običan istražni zatvor s ciljem osiguravanja nazočnosti počinitelja u postupku utvrđivanja njihove odgovornosti. No, premda se može reći kako je zatvor u konkretnom slučaju *de facto* polučio i kaznene učinke, jednako tako nije sigurno da je bio dosuđen kao izravna kazna za eventualni zločin. Zato i nema naznaka da je njegovo trajanje bilo unaprijed fiksirano. Vjerojatno je bio određen kao administrativna mjera u svrhu izolacije i neutralizacije buntovnih elemenata, a trebao je potrajati dok ne prođe opasnost od obnavljanja sukoba. Okončan je tek u kolovozu 1289. godine kada je bilo izabrano tijelo od petnaest uglednika koji su iznijeli prijedlog da se zatočenici oslobode, pod uvjetom da se obvežu kako će se naredne četiri godine nastaniti u Ankoni, a potom doživotno u Zadru. Njihovim protivnicima, koji su također trebali provesti četiri godine kušnje u Ankoni, kao kasnije trajno prebivalište bio je određen Hvar.

³⁸ Lucić, II, 961.

³⁹ To se može potkrijepiti jedinim primjerom iz 1279. godine, spomenutim u notarskoj zabilješci o ovjerovljenju (autentifikaciji) isprave o kupoprodaji nekog zemljišta. U bilješci se, uz ostalo, navodi i podatak da je ostvareni utržak omogućio prodavatelju da otkupi sina iz splitskog zatvora (*pro quibus denariis redemit Steppen suum filium a carcere Spaleti*), ali se ne kaže kako je i zbog čega (sin) tamo dospio. Usp. Barada, II, 222-223 (126).

c) Dugovni zatvor

8. Mjera zatvora, odnosno lišavanja slobode, u Trogiru nije bila ograničena isključivo na kaznenopravno polje. Rabila se i kao krajnje sredstvo u ovršnom postupku protiv dužnika nesposobnih za plaćanje. Zapravo, u srednjovjekovnom je pravu upotreba zatvora za to bila najučestalija.⁴¹ Praksa zatvaranja insolventnih dužnika održala se stoljećima, čak i usprkos strogim *Dekretalima* pape Grgura IX. koji je osuđivao ideju zatvaranja slobodnih ljudi zbog nepodmirenih dugovanja.⁴² Stoga ne čudi što je i u trogirskim statutarnim propisima taj oblik zatvora relativno najpotpunije obrađen. Ne osporavajući temeljno stajalište da je i srednjovjekovno pravo jasno razlikovalo između odgovornosti za počinjeni delikt na jednoj i za neispunjenje civilne obveze na drugoj strani, moglo bi se kazati da je granica među njima ipak bila manje stroga nego danas. U ranom srednjem vijeku bilo je vrlo rasprostranjeno shvaćanje da je i nepodmirenje duga samo po sebi neka vrsta prijestupa, a tragovi takva mišljenja, koje je u literaturi neprimjereno prozvano germanskim, mogli su se sresti u običajnom i statutarnom pravu različitih pravnih područja još dugo nakon što je rimsko pravo doživjelo svoj preporod.⁴³ Statuti dalmatinskih gradova nerijetko, barem u nekim pitanjima, izjednačuju zatvorenike osuđene na kaznenu novčanu osudu s onima zatvorenima zbog nepodmirena dugovanja.⁴⁴ Zbog svega toga pitanje tzv. dugovnog zatvora nije nespojivo s našim predmetom. Čak naprotiv, osvrt na dugovni zatvor nužan je za spoznaju zatvora kao jedinstvenog i cjelovitog fenomena srednjovjekovnog prava.

Predmetom ovrhe u trogirskom je pravu bila u prvom redu dužnikova imovina, a tek podredno njegova osoba ili točnije osobna sloboda. Valja, međutim, istaknuti da zatvaranje dužnika, kao ni osuđenika na kaznenu novčanu osudu, nije nadomjestak ispunjenju osnovne obveze, već samo sredstvo njezina pospješivanja. Tu svoju zadaću dugovni zatvor ostvarivao je ne samo preventivnim čuvanjem dužnika, odnosno osiguranjem njegove dostupnosti, nego i latentnim pritiskom na njegovu volju, a posredno i na volju zainteresiranih trećih osoba.

⁴⁰ Isto, I, 322-323.

⁴¹ Jaramaz (1996), 198-199; Sarti, 94.

⁴² Liecht, 82-83.

⁴³ Besta, (1936), 439-440.

⁴⁴ Tako je, primjerice, Splitski statut predvidio pravo zatvorskog čuvara na nagradu u iznosu od jednog groša po svakom zatvoreniku, ne uzimajući u obzir razliku između zatvorenika zbog dugova i onih zbog neke inkriminacije, premda dodaje da se u slučaju bojazni od bijega tih posljednjih može poduzeti i noćno čuvanje zatvora (knj. II, gl. XLIX). Trogirski statut predviđa identičnu nagradu za čuvanje zatvora, pa možemo pretpostaviti da je na umu imao obje kategorije zatvorenika, premda su izrijekom spomenuti samo zatvorenici zbog dugova (I, 30). Suprotno tome, Zadarski (I, gl. XVII-XIX) i Šibenski statut (I, gl. XX) određuju različite nagrade za jedne i druge zatvorenike, no i ti statuti o tome govore na istom mjestu.

Uostalom, postoji i mišljenje da je procesna prisila bila sama srž srednjovjekovnog zatvora.⁴⁵ Stoga dugovni zatvor načelno traje, kako se i u našem Statutu često naglašava, sve do potpunog namirenja ili do eventualne nagodbe dviju strana.⁴⁶

Trogirski statut razmatra nekoliko različitih slučajeva u kojima dolazi u obzir zahvat u dužnikovu slobodu. Tako u slučaju trokratne ogluhe dužnika bez dobara iz kojih bi se vjerovnik mogao namiriti Statut nalaže njegovo stavljanje pod vlast grada Trogira (*ponatur in bannum civitatis Tragurij*) na rok koji će, s obzirom na okolnosti slučaja, odrediti knez i sudbena kurija. Ne dođe li kroz to vrijeme do ispunjenja ili barem do nagodbe, tuženom će biti određen prisilni boravak u gradskoj loži ili kojem drugom prikladnom mjestu pod nadzorom komune ili vjerovnika (*stet in logia, vel alibi in forcia comunis seu creditoris*), i to u načelu sve dotle dok se ne nagodi s vjerovnikom.⁴⁷

Dugovni je zatvor prijetio i dužniku koji bi se uredno odazvao te pred sudom priznao postojanje duga, kao i onome kojeg bi dugovanje bilo utvrđeno sudskom presudom, no uz uobičajeni dvostruki uvjet propuštanja roka za dragovoljnu uplatu iznosa kondemncije te pomanjkanja imovine podobne za namirenje vjerovnika. I tu se govori o stavljanju dužnika pod komunalnu vlast, što se i izrijeком poistovjećuje s držanjem u zatvoru pod ključem (*ponatur debitor in forcia communis, et sub clavibus carceris teneatur per unum diem*).⁴⁸ Nije jasan pravi smisao zadnjih riječi (*per unum diem*), koje bi u svom bukvalnom značenju upućivale na to da je u opisanom slučaju dugovni zatvor bio jednodnevna mjera. No, takav se zaključak ne bi mogao uskladiti s drugom odredbom o istom pitanju, tj. o primjeni dugovnog zatvora prema dužniku bez imovine kojeg je obveza također utvrđena na temelju priznanja ili sudske odluke.⁴⁹ Iz fomulacije *si debitor res mobiles [seu immobiles] non habuerit, ponatur in carcere comunis* nikako ne proizlazi da je trajanje zatvora bilo unaprijed određeno, a još manje da je bilo tako efemerno.

Ovršni je režim poslije pretrpio više korekcija. Sve su one opravdavane željom da se poboljša zaštita vjerovnikâ od dužničkih zloporaba, o raširenosti kojih više puta eksplicitno izvješćuje i sam statutarni tekst. U tom smislu valja izdvojiti reformaciju usvojenu 1425. godine kojom je određeno da se zbog neispunjenja obveze, vrijednost koje ne premašuje iznos od dvadeset libara, dužnik bez pokretne imovine odmah osobno zadrži (*personaliter deteneatur*),

⁴⁵ Usp. Sarti, 79.

⁴⁶ Slično je i u drugim pravnim područjima. Za područje najpodatnije za komparaciju, ono talijansko, usp. Leicht, 82-83.

⁴⁷ Trogirski statut, I, 26.

⁴⁸ Isto, I, 30.

⁴⁹ Isto, I, 38.

što znači da su nepokretna dobra što bi ih eventualno imao sada izuzeta iz ovršnog postupka.⁵⁰ Nešto poslije (1427) uslijedio je nov pokušaj poboljšanja položaja vjerovnika kojeg je tražbina potvrđena sudskim priznanjem ili presudom, s time što je isključivo prikladnim proglašeno ispunjenje u novčanoj formi. Umjesto pljenidbe dobara, dužniku koji je propustio rok dospelosti određivao se dodatni termin s mogućnošću da sam unovči vlastita dobra kako bi uzmogao platiti iznos na koji je osuđen. Dužnik koji bi propustio i taj rok smještao se u gradsku ložu u kojoj je imao ostati sve do konačne isplate. Ako bi odbio poći u ložu, s čime se izjednačavalo i njezino samovoljno napuštanje, te bi ustrajao u neposlugu i nakon dvaput opetovanog upozorenja, dužnik se neoprostivo bacao u zatvor smješten u uglu komunalne palače sve do potpunog ispunjenja obveze [(ponatur dictus debitor in carcerem cantoni palatij, a quo (carcere) non recedat donec solverit integre creditori suo)].⁵¹ Ta je odredba zanimljiva i po tome što upućuje na postojanje različitih modaliteta izvršenja mjere lišenja slobode.

Međutim, ni spomenute se mjere nisu pokazale učinkovitima u osiguravanju dužničke discipline. O njihovoj nedjelotvornosti sačuvano je dodatno svjedočanstvo u uvodnom obrazloženju posljednje odredbe o istom predmetu, pridodane korpusu statutarnih propisa 1441. godine. Njome je bio predviđen sljedeći ovršni red. Dužniku se nakon proteka roka dospelosti odobravalala samo jedna odgoda u trajanju od jednog do najviše dva mjeseca (*sic*). Ako ni u tom roku ne bi uzmogao podmiriti obvezu u novčanom obliku ili ne bi založio stvari dovoljne vrijednosti (tj. takve koje bi općinski ovrhovoditelji mogli prodati na dražbi po cijeni od najmanje dvadeset libara), dužnik se na vjerovnikov prijedlog mogao do daljnjega staviti u općinski zatvor.⁵²

Trogirsko pravo poznaje i mogućnost zatvaranja jamaca, iako iznimno i samo s obzirom na fiskalna dugovanja zakupaca općinskih daća. Zbog akcesornog karaktera njegove obveze, utjerivanju duga od jamca i u krajnjoj liniji njegovu zatvaranju morao je prethoditi neuspjeli pokušaj ovrhe nad imovinom odnosno slobodom glavnog dužnika. Ako su bili ispunjeni uvjeti za primjenu mjere lišenja slobode, bilo glavnog dužnika ili njegova jamca, izvršenik se i ovdje najprije stavljao u komunalnu ložu u kojoj je mogao ostati najviše osam dana. Tako mu se pružala još jedna prigoda za dragovoljno ispunjenje obveze prije eventualnog stavljanja u komunalnu tamnicu na neodređeno vrijeme, tj. do potpunog namirenja (*ponere ipsos ... in camera communis, et ipsos non dimittere usque ad integrum solucionem*).⁵³

Raščlamba statutarnih odredaba, zaokupljenih dugovnim zatvorom, jasno govori o javnom karakteru te mjere. Nema ni govora o tome da bi vjerovnik u

⁵⁰ Isto, Ref. II, 9.

⁵¹ Isto, gl. 14.

⁵² Isto, gl. 54.

⁵³ Isto, Ref. I, 76.

slučaju neispunjenja obveze smio samovlasno uzaptiti dužnika, kao što je po svemu sudeći bilo moguće u predstatutarnom razdoblju.⁵⁴ Čak i u iznimnim slučajevima, kad se vjerovniku ustupala vlast nad dužnikom,⁵⁵ sudsko je dopuštenje predstavljalo *condicio sine qua non* uhićenja.

d) Osvrt na zatvorske prilike

9. Ni o zatvorskim prilikama trogirski pravni spomenici ne nude izdašnije obavijesti. Vidjeli smo da je postojalo nekoliko različitih modaliteta lišenja slobode. U predstatutarno vrijeme nije bio neuobičajen ni privatni zatvor u kojem bi vjerovnik ili oštećenik iz nekog delikta (npr. krađe) držao zatočenog dužnika ili prijestupnika od kojeg je pretrpio štetu *quousque solverit*, tj. dotle dok ne bi dobio odgovarajuću satisfakciju. Takva je mogućnost iznimno zadržana i u statutarnom pravu.⁵⁶ No, vjerovnik više nije smio samovlasno zadirati u dužnikovu slobodu, nego je za to morao ishoditi sudbeno odobrenje. To vrijedi i za spomenuti slučaj predaje trogirskoga građanina u vlast stranom vjerovniku. Privatni zatvori poznati su i drugim pravnim područjima. Tako se mogu sresti i u ranijem talijanskom statutarnom pravu.⁵⁷ U kasnijem razvoju, međutim, posvuda prevladava javni zatvor. Stoga se i u Trogiru zatvaranje po pravilu provodilo u režiji komunalne vlasti na posebnim, toj svrsi namijenjenim mjestima. U blažim slučajevima, uglavnom ako je razlogom zatvaranja bilo neispunjenje dužničke obveze, toj je svrsi služila i velika općinska loža (*logia magna communis*), smještena u jugozapadnom kutu gradskog trga, koja je inače bila namijenjena suđenju. No, trogirska je komuna imala i pravu tamnicu (*carcer communis, camera communis*), kojoj znamo i točnu lokaciju. Nalazila se, kako stoji u jednoj statutarnoj odredbi, na uglu komunalne palače.⁵⁸ Kadšto se dužnike ili osuđenike na novčanu kaznu stavljalo početno kraće vrijeme u ložu, odakle

⁵⁴ U notarskim dokumentima iz druge pol. XIII. st. često se nailazi na uglavak koji ovlašćuje vjerovnika da u slučaju nepodmirenja tražbine samovlasno, dakle bez posebne sudske dozvole, ne samo posegne za zapljenom dužnikovih dobara nego i da ga osobno uzapti i zadrži sve do dobivanja potpune zadovoljštine. Usp. Barada [npr. I, str. 376, dok. 204: ... *sua auctoritate sine requisitione curiæ, possit intrare in bonis ... et ipsum (tj. debitorem) capere et (eum) personaliter tenere donec ... sibi fuerit integre satisfactum*; ali i], *passim*.

⁵⁵ Uz jedan već spomenuti slučaj te vrste usp. i statutarnu odredbu koja u slučaju nepodmirenih dugovanja trogirskih građana prema strancima nalaže stavljanje dužnika pod vlast vjerovnika, uz uvjet da je ugovor o zajmu, iz kojega izvire konkretna obveza, sklopljen izvan trogirskog područja (knj. I, gl. 32: *Si quis civis accipit mutuo extra civitatem ab extraneis, et non habet unde solveere debitum, tunc tradatur propria persona in potestatem creditoris*).

⁵⁶ Trogirski statut, I, 26. i 32.

⁵⁷ Podrobnije Leicht, 83.

⁵⁸ Trogirski statut, Ref. II, 54.

su u slučaju neisplate iznosa osude prebacivani u općinsku tamnicu.⁵⁹ Neopravdano odbijanje odlaska u ložu i samovoljno udaljavanje iz nje dodatni su razlog zatvaranja u tamnicu.⁶⁰ Kadšto je na odluku o mjestu zatvaranja utjecala i staleška pripadnost. Tako je u slučaju neplaćanja novčane osude, iznos koje nije prelazio pet libara, plemić mogao biti stavljen u ložu, a pučanin bačen u tamnicu, iako treba reći da je u ovom drugom slučaju postojalo i alternativno rješenje koje se sastojalo u uzimanju zaloga.⁶¹ S obzirom na iznesene činjenice, nameće se zaključak da su zadržavanje u loži i boravak u tamnici zapravo blaži i stroži stupanj lišenja slobode. Upravo zato boravak neke osobe u loži nije trebalo osiguravati nikakvim fizičkim mjerama. Doduše, spominje se nadgledanje lože i ondje zatvorenih osoba, no jedini je cilj te djelatnosti bio utvrditi pridržavaju li se zatvorenici zabrane napuštanja rečenog mjesta. Taj je posao u Trogiru obavljao zapovjednik načelnikove naoružane družine, odnosno vođa straže zadužen za nadgledanje gradskog trga (*miles seu comestabilis qui tunc esset de custodia plathæ*).⁶² Štoviše, zabrana napuštanja lože nije bila apsolutna. Zatvorenik je s dopuštanjem tog predstojnika straže iz opravdanih razloga smio privremeno izlaziti odanle. Naprotiv, zatočenici su se u tamnici držali pod ključem.⁶³ Sami su snosili troškove boravka u općinskom zatvoru,⁶⁴ a usto su morali plaćati i čuvara zatvora, tj. osobu koja je držala ključeve tamnice (*qui tenebit claves*).⁶⁵ Može se pretpostaviti da je, kao i u Splitu,⁶⁶ za to bio zadužen gradski rivarij koji je i inače djelovao kao sudski pomagač (izvjestitelj, ovršitelj i sl.).⁶⁷ Statutarni propisi obaju gradova predviđaju istovjetnu nagradu zatvorskog čuvara u iznosu od jednog groša po svakom zatvoreniku, bez obzira na razlog

⁵⁹ I drugi naši gradski statuti poznaju takvo stupnjevito ograničavanje slobode insolventnog dužnika. Usp. Jaramaz (1996), 199.

⁶⁰ Trogirski statut, Ref. II, 54.

⁶¹ Isto, Ref. I, 55.

⁶² Isto, Ref. II, 14.

⁶³ Trogirski statut, knj. I, 30.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Trogirski statut, I, 30.

⁶⁶ Splitski statut, knj. II, gl. XLIX. Za isto pitanje usp. i Cvitanić (1998), 274; Novak, I, 478.

⁶⁷ No, prema okolnostima, čuvanje zatvorskih ključeva moglo je privremeno biti povjereno i drugim osobama. Lucić donosi jedan dokument od 6. studenoga 1377, dakle iz razdoblja vladanja hrvatsko-ugarskog kralja, upravo krcat podacima koji se odnose na različita kaznenopravna pitanja. U osnovi riječ je o izboru trojice gradskih rektora i o prikazu njihovih svestranih ovlasti. Iz toga kompleksa možemo se osvrnuti samo na vijest da su rečeni rektori, u zajednici sa sucima, bili dužni izabrati dvojicu plemića koji će uz još osmoricu ljudi danju i noću bdjeti nad prilikama u gradu i raditi na suzbijanju kriminaliteta. Ta dvojica plemića i sami su imali kaznene ovlasti, a na popisu njihovih zaduženja bilo je i držanje ključeva gradske tamnice. No, služba im je imala potrajati samo do isteka tekućeg mjeseca. Lucić, I, 671. Usp. i Klaić, 317.

zatvaranja.⁶⁸ No, Splitski statut naglašava i potrebu noćnog čuvanja zatvora u slučaju bojazni od eventualnog bijega zatvorenika iz kaznene jurisdikcije.⁶⁹ Izvjesno je da je tako bilo i drugdje, pa i u Trogiru, a već smo se osvjedočili i u to da su ovdašnji zatvorenici pod izlikom mogućega bijega vezivani lancima ili držani u kladama. Notorna je stvar da su uvjeti boravka u srednjovjekovnim zatvorima i s materijalnog i s moralnog motrišta bili krajnje nezavidni.⁷⁰ Izneseni podaci ohrabruju nas u pretpostavci da ni prilike u trogirskom zatvoru nisu bile povoljnije. Indikativne su za prosudbu zatvorske atmosfere u našim gradovima vijesti sadržane u jednoj trogirskoj notarskoj ispravi (1282). U njoj su, doduše, oslikane prilike u splitskom zatvoru u ozračju ratnog stanja dvaju susjednih gradova. Tužen, naime, za neispunjenje obveze iz ugovora o zajmu, navodno zaključenog u Splitu, jedan se Trogiranin, koji je doživio iskustvo boravka u splitskom zatvoru, potužio na nepodobnost nekog svjedoka iz Splita, tvrdeći da je taj u vrijeme sukoba držao ključeve zatvora (*retinebat claves carceris*) te na sve načine kinjio zatvorenike (*faciebat captiuis omne malum quod poterat*).⁷¹ Taj nam podatak uvjerljivo govori o nezaštićenosti zatvorenika pred ničim ograničenom samovoljom i brutalnošću zatvorskih čuvara. Naplata naknade za čuvanje zatvora pružala je sasvim konkretne mogućnosti pljačkanja zatočenih osoba. Posredno nam o tome svjedoče i neki naši statuti u odredbama kojima se maksimira iznos čuvarske plaće.⁷²

ZAKLJUČAK

10. Iako srednji vijek, kao ni antika prije njega, nije došao do stupnja teoretskog priznanja zatvora kao kazne po sebi, ona se u praksi ipak primjenjivala, makar samo sporadično. Uz kanonsko pravo, glavno joj je polje primjene bilo običajno i statutarno pravo srednjovjekovnih gradova. Zatvorska je kazna ostavila otisak i u trogirskim pravnim spomenicima, premda je i tu imala, za ono vrijeme posve uobičajenu, podređenu ulogu. Takva se tvrdnja može potkrijepiti s jedne strane relativno kasnim uvođenjem zatvorske kazne u trogirski kazneni

⁶⁸ Za razliku od njih, Šibenski statut (I, gl. 20) i Zadarski statut (I, 17) određuju različite naknade zatvorskih čuvara za čuvanje osoba iz civilne i kaznene nadležnosti. Usp. Jaramaz (1996), str. 198-199.

⁶⁹ Splitski statut, II, XLIX. *Et si aliqui captiui essent de aliquibus maleficijs condemnati, ita quod suspitio esse posset ne fugiant, tunc potestas et eius curia de nocte faciat custodire dictos carceres per custodes, qui sunt ad custodiam logiæ e tad periculum ipsorum custodum tempore noctis si captiui aufugerent de carcere prædicto.*

⁷⁰ Usp. Novelli, 865; Sarti, 88-89.

⁷¹ Barada, III, 192 (53).

⁷² Npr. Zadarski (I, 17) i Šibenski statut (I, 20).

sustav, a s druge njezinom vrlo ograničenom primjenom. Na popis kazni uvrštena je tek jednom reformacijom iz 1366. godine kojom je inkriminirano osnivanje ili pristupanje nezakonitim udruženjima. No, zatvorska kazna u dvogodišnjem trajanju za to djelo mogla je biti izrečena samo pučanima, pa i njima samo kao sporedna kazna uz odgovarajuću globu. Od 1400. godine zatvorska je kazna neodređenog trajanja predviđena i za blaži stupanj zlonamjernog puštanja u optjecaj lažnog novca. U tom su joj slučaju, međutim, bila nametnuta ograničenja drugačije prirode, a očitovala su se u njezinu alternativnom karakteru. Predstavnici mletačke vlasti pokušali su nakon konačnog zauzimanja Trogira početkom XV. stoljeća svojim dekretima proširiti domašaj zatvorske kazne, proširujući je na niz novih inkriminacija. No, u većini je takvih slučajeva zatvorska kazna imala prolazan značaj, baš kao i djela koja su njome bila sankcionirana.

Zatvor se i u Trogiru znatno češće koristio kao kazneno-postupovno sredstvo, kako s ciljem omogućivanja okrivljenikove nazočnosti u postupku (istražni zatvor), tako i s ciljem čuvanja osuđenika do izvršenja neke druge kazne (izvršni zatvor). Osim kod najtežih inkriminacija, okrivljenik se mogao osloboditi istražnog zatvora pružanjem odgovarajućih garancija procesne suradnje (npr. zaloga ili jamstva). Dok je u srednjovjekovnom pravu zatvor često supstituirao neplaćenu novčanu osudu (ne samo kaznenu već i civilnu), u Trogiru je služio samo njezinu pospješenju i načelno je trajao do isplate dosuđenog iznosa. Zato se može reći da je izvršnom zatvoru bio imanentan i moment pritiska na osuđenika. No, nikakav pritisak nije mogao biti učinkovit prema insolventnom osuđeniku. Praktični primjeri jamčenja čak i u kaznenim stvarima upućuju na nastojanje da se unaprijed otklone rizici neizvjesne buduće isplate iznosa kondemnacije.

S učestalošću primjene zatvora u okviru kaznenog postupka usporediva je još jedino njegova upotreba protiv dužnika u ovršnom postupku zbog neizvršenja dužničke obveze. S obzirom na njihovu svrhu, postojala je temeljna sličnost između dugovnog zatvora i izvršnog zatvora koji je izdržavao osuđenik na novčanu osudu u kaznenom postupku. Kao što zatvor nije bio surogat za neplaćenu novčanu kaznu, jednako tako nije ni zamjena za neispunjenu dužničku obvezu. Cilj mu se i u tom slučaju sastojao samo u podupiranju izvršenja temeljne obveze. No, usprkos tome faktički kazneni učinci zatvaranja dužnika *quousque solverit*, kao i osuđenika na kaznenu novčanu osudu do njezina podmirenja, ne mogu se poreći.

IZVORI I LITERATURA

1. Azzara–Gsparri = C. Azzara, S. Gsparri (ur.), *Le leggi dei Longobardi*, Milano, 1992.
2. Barada = M. Barada, *Trogirski spomenici*, I-III, Zagreb, 1948-1951.

3. Barada IV. = M. Barada, *Trogirski spomenici*, IV. (objavio M. Berket), Split, 1988.
4. Besta = E. Besta, *Le obbligazioni nella storia del diritto italiano*, Padova, 1936.
5. Beuc = I. Beuc, *Statut zadarske komune iz 1305. godine*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka, 1954.
6. *Brački statut* = A. Cvitanić, *Srednjovjekovni statut bračke komune*, Supetar, 1968.
7. Cassinelli = B. Cassinelli, *Prospetto storico del diritto penale*, Milano, 1954.
8. Cvitanić (1990) = A. Cvitanić, *Uvod u dubrovačko statutarno, kasnije zakonsko pravo*, u: *Dubrovački statut* (1990).
9. Cvitanić (1998) = A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, Split, 1998.
10. Dizionario = *Dizionario giuridico romano*, Napoli, 2000.
11. *Dubrovački statut* (1990) = *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 1990.
12. *Dubrovački statut* (2002) = *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 2002.
13. Gioffredi = C. Gioffredi, *I principi del diritto penale romano*, Torino, 1970.
14. *Hvarski statut* = *Hvarski statut*, Split, 1991.
15. Jaramaz (1996) = I. Jaramaz-Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*, Šibenik, 1996.
16. Jaramaz (2002) = I. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2002.
17. Kasandrić = I. Kasandrić, *Uvod u hvarsko statutarno pravo*, u: *Hvarski statut*.
18. Klaić = N. Klaić, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir, 1985.
19. Lazzarini = V. Lazzarini, *Proprietà e feudi, offizi, garzoni, carcerati in antiche leggi veneziane*, Roma, 1960.
20. Leicht = P. S. Leicht, *Storia del diritto italiano. Il diritto privato. Parte terza: Le obbligazioni*, Milano, 1948.
21. Lucić = I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, I-II, Split, 1979.
22. Macdowell = D. M. Macdowell, *The Law in Classical Athens*, London, 1978.
23. Margetić = L. Margetić, *Antika i srednji vijek*, Zagreb-Rijeka, 1995.
24. Mitić = I. Mitić, *Prilog poznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, XXII-XXIII, Dubrovnik, 1985.
25. Novak = G. Novak, *Povijest Splita*, I, 1978.
26. Novelli = G. Novelli, *Carcere*, Digesto nuovo italiano, vol. II, str. 864-873, Torino, 1937.
27. Radić = Ž. Radić, *Krivično pravo po Statutu Trogira iz 1322. godine*, Split, 1993. Neobjavljeni magistarski rad.
28. Sarti = N. Sarti, *Appunti su carcere-custodia e carcere-pena nella dottrina civilistica dei secoli XII-XVI*, Rivista di storia del diritto italiano, LIII-LIV, 1980-81, str. 67-110.
29. Schiappoli = D. Schiappoli, *Svolgimento storico del diritto penale canonico*, Milano, 1905. Pretisak u: E. Pessina, *Enciclopedia del diritto penale italiano*, I, 613-967.
30. *Splitski statut* = A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, Split, 1987.
31. *Šibenski statut* = *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik 1982.
32. *Trogirski statut* (1915) = I. Strohal, *Statut i reformacije grada Trogira*, Zagreb, 1915.
33. *Zadarski statut* = *Statuta Iadertina - Zadarski statut*, Zadar, 1997.

Summary

PRISON IN THE MEDIEVAL LAW OF TROGIR

This paper deals with the complex role of prison in the medieval law of Trogir. Besides the Statute of the Town of Trogir (1322) with subsequent additions, the analysis includes the available documentary and narrative material which at least roughly reflects the prevailing legal practice. The author emphasises the triple function of prison, and also stresses that in the law of Trogir, as well as in other comparable legal systems, its criminal function was rather poorly elaborated. The arguments supporting such a statement include, on the one hand, the belated inclusion of the prison sentence in the list of punishments, and on the other hand its very limited application. The prison sentence in the criminal procedure was more frequently used either to ensure the defendant's appearance before the court (preliminary detention), or to guard the convicted person until the execution of the sentence (detention before execution of sentence). An integral overview of the prison institute also makes reference to its application in the enforcement procedure against insolvent debtors.

108. STR. PRAZNA